
Zárszó

A diszkuszió kiindulópontja Sperber epidemiológiai programja volt. Bár a reprezentációk járványtanának elsődlegesen az a célja, hogy a szociokulturális szféra leírásának egy naturalista megközelítésére tegyen ajánlatot, nem kétséges, hogy van kommunikációs szempontból is relevanciája. Egyrészt tekinthető egy kommunikációdinamikai modellnek, másrészt a kommunikációkutatás szempontjából is lényeges módszertani kérdéseket tesz fel.

Az epidemiológiai elmélet naturalista. Ez azt jelenti, hogy folytonosságra törekszik a természettudományokkal, legalábbis abban az értelemben, hogy egyrészt megkövetel egy olyan fizikalista ontológiát, amely elfogadható a bevett természettudományok számára, másrészt magyarázatnak – a pusztá értelmезésen túl – a fizikalista ontológiai típusok közötti kauzális viszony megalapozását tekinti.

A társas világ naturalista megközelítésének egy szokásos megoldása az evolúciós fogalmi keretek és magyarázati sémák bevezetése a leírásba. Az utóbbi időben pl. a Richard Dawkins kezdeményezte, Daniel Dennet népszerűsítette mémelmélet bizonyult az evolúciós konceptuális keret termékeny bevezetésének a társas világ változásainak leírására. Sperber epidemiológiája legalább két tekintetben továbblép a mémelméleten. Egyfelől szemben a dawkinsi megoldással az individuum a reprezentációk járványtanában nem csupán gének és mémek túlélőgépe. Sperber az individuumnak sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít. Másfelől Sperber nem tartja kielégítőnek az evolúció szelekciós modelljét a reprezentációk elterjedé-

sének, fennmaradásának, endémiájának és epidemiológiájának a leírására. Mégpedig azért nem, mert szemben a biológiai leszármazásért felelős biológiai struktúrákkal, a reprezentációk – bár ugyancsak öröklődnek – sokkal változékonnyabbak a mentálistól a nyilvános reprezentációkon keresztül újra mentális reprezentációkig tartó ciklusokban. Ilyen változékonyságra a szelekciós modell nem alkalmas. Ezzel szemben Sperber a reprezentációk terjedésének egy másik modelljét javasolja, az ún. attrakciós modellt. Az attrakciós modell alapján bejósolható, hogy a reprezentációk több nemzedéken keresztül kialakulnak olyan attrakciós pontok – a jó formák –, amelyekhez igazodni fogunk akkor, amikor mentális reprezentációkat alakítunk ki. Ez megőrzi a szelekcióból azt, hogy valamely entitás leszármazottai versengenek egymással a nagyobb elterjedésért, és megőrzi azt, hogy az emberi világban a hatásoknak nagy szerepe van. Az attrakciós modell azonban problematikus, ha nem teszi világossá, hogy miért éppen azok a változatok válnak attraktorrá, amelyek azok lettek.

Az epidemiológia annyiban tekinthető mégis evolúciós elkötelezettségűnek – még ha el is hagyja a természetes kiválogatódás modelljét –, hogy fenntartja azt, hogy a reprezentációk kialakítására és a reprezentációk manipulálására vonatkozó felkészültségünket evolúciósan kialakult képességnek tekinti, amelynek kognitív modelljét Sperber Wilsonnal végzett munkájában, a relevanciaelméletben dolgozta ki.

Sperber úgy tartja, hogy a szociokulturális világ egy átfogó magyarázatának tartalmaznia kell a reprezentációk terjedésére vonatkozó elméletet (így tehát annak szükséges feltétele), nem zárja ki semmi, hogy a reprezentációk terjedése ne legyen elégséges a társas világ magyarázatára. Azonban ez a követelmény egyáltalában nem magától értetődő. Ennek alátámasztására – példákon keresztül – Grice konstruktivista filozófiáját mutattam be, amely bemutatásból két megállapítást szeretnék kiemelni. Egyrészt Grice mellett érvel, hogy a társas világban vannak

olyan entitások, amelyek meghatározó és alkotó részei annak. Ezek enumerálásának hozzá kell tartoznia a társas világ leírásához, de amelyeket egy parszimóniára való törekvés vezérelte redukció vagy redukcionizmus szem elől téveszthet. Másrészt Grice azt mutatja meg, hogyan lehetséges, hogy a redukció egy olyan szkeptikus állásponthez vezet, amelyről megmutatható, hogy ön-destruktív. Ennek alapján úgy gondolom, hogy a társas világ tényeinek magyarázatakor tehát plauzibilisnek és védhetőnek látszik olyan keretet kialakítani, amely – valamilyen módon – megőrzi azokat a dolgokat, amelyek meghatározzák a társas világban élők cselekedeteit.

Ezt követően a sperberitől eltérő konceptualizáció, a kommunikáció participációs elmélete keretében bemutattam egy modellt arra, hogy az olyan kommunikatív helyzetek, amelyet két szereplősnek tekintünk, milyen közös és kölcsönös felkészültségeket követelnek meg a résztvevőktől. Fontos kiemelni, hogy azok az esetek kerültek elő, amelynek két résztvevője van, mivel a kettőnél több, de meghatározott számú ágensek együttese esetén a páronként összehasonlításra alapozott kölcsönös-ség fogalma lehet, hogy nem elégséges, és talán egy egészen másféle gondolkodást igényel.

A közös és kölcsönös felkészültségek alkotják a kommunikáció színterét. A színteret a részt vevő ágensek felkészültségei alkotják, de ezt nem az ágensek felkészültségeinek pusztá halmazaként érdemes leírni. A kommunikációban résztvevők koalíciója közös és kölcsönös tudásokat feltételez, ezek mértéke a koalíció integráltságát mutatja. A közös és kölcsönös tudások egy koalícióban változók, tehát a színtér változik. A színtér nem magában áll, hanem mindig ágenshez kötött, és az 'ágens' mindig színtérhez kapcsolódik. Ágensek megnyilvánulásaikban mutatkoznak meg ágensként. Színtér tehát az a hely, ahol az ágens ágensként megnyilvánul.

Az epidemiológiai programtöredék arra a kérdésre keres választ, hogy mi a hatékony eszköz a társas jelenségek modellezésére. Két kérdés merült fel: egyfelől egy tu-

dományelméleti probléma a naturalista megközelítések természetéről, másfelől pedig az, hogy a felkínált modellel szemben milyen megközelítést lehet adni. Ennek érdekében egy – de fontos elemet – szerettem volna szemügyre venni a megnyilatkozások kontextusát illetően. Ezért a kontextusnak (színtérnek) egy lehetséges modelljére tesz javaslatot a diszkusszió.

A színtér általam kínált elemzése tágabb, mint a szokásos kontextuselemzések. Ezt a tágabb megközelítést az indokolja, hogy nem csupán a szűken vett kontextualitás, hanem általában minden környezet leírását magába akarja foglalni. A színtér e fogalmának alapjában az áll, hogy a színteret mindig valamely ágens vonatkozásában értelmezi: a színtér az a „hely”, ahol az ágens mint ágens megnyilvánul.

*

A gondolatmenet számos megválaszolást igénylő kérdést hagy maga után, amely lehetőséget teremt további vizsgálódásokra. A kifejtés során többek között impliciten maradt részek explikálást igényelnek: így a magyarázat és megértés szokásos modelljeinek bemutatása mellett szükséges értékelni és elhelyezni mind a sperberi, mind a grice-i megoldásokat – például az analógiás argumentum jelentőségét; az epidemiológiai program pontosabb elhelyezését a neodarwinianus elméletek között; a konstrukcionizmus bemutatását, különös tekintettel arra, hogy a 'konstrukciós' címke különféle diszciplínákban jelent meg.

Túl ezeken a kérdéseken, a vizsgálódást abba az irányba érdemes kiterjeszteni, hogy hogyan modellálható a közös és kölcsönös tudások változása, vagyis a kommunikációdinamikai modell kidolgozásának irányába. Ez a kiterjesztés lehet olyan, amely nyitott – meghatározatlanul sok ágens befogadó – koalíciók működését írja le, és amely leírás valószínűleg egészen más, mint a kétszemélyes koalíciók esetében. Továbbá lehet olyan, hogy a két

személyes koalíció közös és kölcsönös tudásalakítását egy adott kommunikációs szituációhoz vagy egy adott kommunikációs intézményhez (kódhoz) kötve (például verbális kommunikáció) vizsgálja meg. Ez utóbbi keretében érdemes számba venni azokat a modelleket, amelyet a társalgás, a dialógus kommunikációs-pragmatikai vizsgálataiban alakítottak ki.¹

¹ A lista bővíthető, azonban a legfontosabb – amelyre disszertációm opponensei, Karácsony András, Síklaki István felhívták a figyelmemet –, hogy számot adjon a kommunikációs szintér modellje a többrésztvevő koalíciók működéséről, és számot vessen a felkészültségük különféle típusai sajátosságaival (implicitás, tudatosíthatóság, verbalizálhatóság stb.).